

Milujte své nepřátele

Přemysl Pitter s dětmi v Mýtě (1941)

Nesnadný Čech a Evropan Přemysl Pitter

Narodil se v roce 1895, patřil tedy k poslední generaci, která stačila dosáhnout dospělosti před první světovou válkou – aby se jí plného, šokujícího a nezávaditelného prozření do zralosti dostalo na frontách první světové války.

I mladý Přemysl Pitter, tak jako mnozí jeho vrstevníci, do války toužil jít. Životním pocitem mnoha mužů jeho generace byla nespokojenost se zkamenělými strukturami měšťanského světa jejich otců, v němž se vše – rodinné firmy a živnosti, partnerské vztahy či názory na umění – zdály předurčené jednou provždy. Perspektiva života v takovém světě naháněla husí kůži. Všechno se zdálo lepší než pokračovat v onom zaběhnutém řádu, který ty, kdo stáli na začátku cesty a nevěděli, co se sebou, dusil. Válka jim slibovala mnohé: únik, dobrodružství, snad i šanci stát se hrdinou.

Byl to všechno omyl a Pitter se o něm přesvědčil tím nejdrastičtějším možným způsobem v lednu 1915 při svém prvním nasazení na haličské frontě. I on, tak jako mnozí další mladí muži na všech světových frontách, byl vehnán do zabíjení dřív, než si ve svém věku podstatu situace, v níž se ocitl, dokázal uvědomit. Při jedné z prvních nocí na frontě zaútočili nepřátelé: několik hodin potom všichni z jeho jednotky, včetně Pittra, stříleli ze všech sil do tmy, aniž viděli něco víc než záblesky – v panické hrůze, že neodvrátí-li útok, dojde na zákopový boj muže proti muži. Když se rozednilo, byla pláň před nimi posetá mrtvolami. Pitter nikdy nezjistil, zdali se oné noci i on nestal vrahem. Od oné chvíle se však jeho osud začal vyvíjet jinak než u spolubojovníků.

Z většiny z nich se potom stali „dobří vojáci“: zabíjeli, jakmile k tomu od svých velitelů dostali rozkaz, a tímto způsobem se zbavovali odpovědnosti za cizí smrt. Ta se nyní zdála mít jiný, vyšší a odjinud nařízený smysl, který takového vojáka zbavoval pochyb o správnosti jeho jednání. Pitter byl zvláštní v tom, že si tento „hlubší“, politický smysl války nedal vnutit. Ve svém vnímání zůstal člověkem odpovědným za všechno, co dělá. Smrt jiného člověka si neuměl vzít na svědomí. Tak začala dlouhá cesta Přemysla Pittra od intuitivního ke stále víc uvědomovanému a cílevědomě promyšlenému pacifismu.

Z válečných hrůz, které okolo sebe po léta vídal, se tehdy možná na chvíli trochu zbláznil. Nebylo by divu. V obecném umírání však nakonec zůstal jedním z těch šťastných: zatímco ostatní vojáci po jeho boku umírali, on sám zůstával „nezasloužené“ naživu. Toto trauma se mu jednoho dne proměnilo v náboženský zážitek, snad vůbec nejsilnější v celém jeho dalším životě. Později mnohokrát popsal tu chvíli, kdy ho oslovil hlas shůry a vysvobodil z frontových trápení slovy: *Tvůj život nepatří už tobě, ale mně – a službě lidem, záchraně tonoucích.*

Přemysl Pitter ke své víře nebyl doma vychován ani se k ní nepropracoval, jako někteří, postupným poznáváním světa. Byl svou vírou zčistajasna zasazen a přemožen, podobně jako se to líčí v některých životopisech světců. A zároveň měl „šťěstí“, že se ve stejné době, při svých občasných dovolenkových návratech z vojny domů do Prahy, seznámil s členy neortodoxního náboženského kroužku kolem Anny Pohlové. Jeho členové četli společně bibli a v Novém zákoně, Matoušově evangeliu, si oblíbili zejména pasáže z Kázání na hoře, kde Ježíš předkládá následovníkům své pojetí zjevené víry: její hlasatelé ji nepřijímají na základě kritického posouzení různých pro a proti, ale protože se s Ježíšem ztotožňují svým vnitřním habitem, svou vlastní naléhavostí. Po vzniku republiky, kdy statisíce lidí opustily nejen katolickou a různé další církve, ale rozešly se s náboženskou vírou vůbec, dospěl Pitter spolu s přáteli naopak k názoru, že právě v čase náboženské krize nastává čas hledání nových cest, jimiž může Ježíšovo slovo působit mezi lidmi a měnit k lepšímu jejich životy.

V roce 1920 se v Praze zrodilo náboženské společenství Nový Jeruzalém. Za název vděčilo Janu Milíčovi z Kroměříže, jednomu z prvních českých náboženských reformátorů, který ve 14. století vystoupil proti zkaženosti církve a pod názvem Nový Jeruzalém vybudoval v Praze Karla IV. útulek pro chudinu, jenž se měl stát předobrazem lepšího příštího světa. V souladu s Milíčem také Pitter věřil, že správný křesťan musí projít vnitřní mravní proměnou a očistou srdce (obrácením), aby jeho víra byla osobní a skutečná; také Pitter věřil, že současnou církev půjde obrodit jen na základě ducha prvotních křesťanských obcí – a že kritériem účinnosti této proměny bude práce „v terénu“ mezi nejpotřebnějšími – zejména tedy mezi chudinou a mladými lidmi.

Hnutí mělo pevný křesťanský základ, inspirovalo se však i buddhistickým učením o karmě a prvky různých dalších duchovních nauk – i vyložené spektakulárních či dobově podmíněných, jako byly okultismus nebo spiritismus. Pitter nebyl křesťanský eklektik ani experimentátor; považoval se za člověka, který se řídí výrokem apoštola Pavla „Všeho zkuste, a co dobrého, toho se držte.“ Co neodpovídalo křesťanskému základu, to Pitter zas odložil. Avšak třeba při formulování svých pacifistických myšlenek netajil, že se vedle bible inspiroval i metodikou Mezinárodního Červeného kříže, texty české theosofky Pavly Moudré nebo filosofií „neodpírání zlu násilím“ ruského spisovatele Lva Tolstého.

Že svět, který zplodil vraždění první světové války, musí vypadat jinak, si po roce 1918 mysleli všichni, jakkoli každý jinak: Ghándí i Masaryk, Lenin i Hitler. Pitter s přáteli zaměřil svou práci zejména ke zrodu nového, mravně obrozeného člověka. Snad žádný Čech nesjezdil mezi válkami tolik pacifistických kongresů a málokdo odvedl při práci v mírovém hnutí tolik práce jako on. Těžiště jeho činnosti však přesto bylo v sociální charitě. Pitter se ztotožnil s hnutím křesťanského komunismu, reprezentovaným zejména Švýcarem Leonhardem Ragazem, a svými činy dokázal, že slovo „komunismus“ může mít i úplně jiný význam než ten, jaký mu svými katastrofálními činy vnukli představitelé mezinárodní radikální levice.

Pitter toužil změnit svět a hlavně lidi v něm, vědomě proto užíval metod směřujících k ovlivnění veřejného mínění. Byly to však jiné metody, než většinou užívají například politici. Pitter nežádal spolupráci na základě rozumového pragmatismu, přál si víc: silou svého osobního příkladu chtěl získat (a získával) pomocníky, kteří věřili podobně bezvýhradně jako on. Tím nejbližším byla po dobu celého půl století Švýcarka Olga Fierzová (1900–1990), která s Pittrem vytvořila spolupracovnícký tandem, jenž překonal všechny proměny i krize hnutí. Fierzová se také po Pittrově smrti postarala o uchování jeho památky v živé a dělné podobě.

Společně odváděli největší část práce při vydávání časopisu Sbratření (1924–1942), který pomáhal tmelit hnutí a získával mu příznivce doma i za hranicemi Československa. Od poloviny dvacátých let zahájili také svou práci mezi mládeží, zejména tou z chudých pražských dělnických čtvrtí, jako byl

Žižkov. V roce 1933 tam zahájil činnost proslulý Milíčův dům: útulek pro děti a mládež, v němž Pitter zavedl pedagogické metody, které poznal během svých cest po Evropě (zvláště se při tom inspiroval kvakerskými školami, které studoval v Anglii). S Olgou Fierzovou, Ferdinandem Krchem a dalšími vychovateli nabídl v Milíčově domě neautoritativní styl výuky, založený na osobním příkladu a nabízející širokou škálu nejen „předmětů“, ale i her a praktických činností. Náboženský étos této pedagogiky zůstával v podtextu; obracení na Pittrovu víru se nekonalo, že je však „strýček“ (jak mu děti říkaly) především touto svou vírou celoživotně vytvořen, bylo jasné mimo veškeré pochyby. Z práce v Milíčově domě se postupně zrodila i „Akce Zámky“ (z let 1945-1947), již se Přemysl Pitter se svými spolupracovníky zřejmě nejvíce zapasal do historie dvacátého století.

Přišlo to tak: po Mnichovu a po vzniku protektorátu se vlivem postupně stále silněji uplatňovaných norimberských zákonů zhoršovala pozice židovských dětí, které měl Pitter v Milíčově domě ve své péči. Nepřestal podporovat jejich rodiny a s nasazením života je navštěvoval i v době, kdy bylo něco podobného dávno přísně zakázáno a kdy už byly transporty do koncentračních táborů v plném proudu. O rozsahu „konečného řešení“ Pitter nemohl mít v čase války představu; proto se v květnu, po osvobození Terezína, okamžitě rozhodl, že se tam pro „své“ děti vypraví a přiveze je zpět. Nenalezl je tam, protože už nežily; místo nich však přivezl několik desítek jiných, v zuboženém stavu, a se svým týmem se o ně, jak byl zvyklý, opět začal starat. Zajistil jim zdravotní péči v několika objektech ve středních Čechách: šlo o zámky Olešovice, Štiřín, Kamenice a Lojovice, vesměs konfiskáty po odsunutých německých vlastnících. A spolu s těmito židovskými dětmi v zámcích postupně umístil i děti z válkou poznamenaných rodin českých a německých. Celkem jich bylo 810, německých dětí byla mezi nimi polovina.

Mimořádnost Pittrovy „akce“ vynikne ve srovnání s tehdejší většinovým českým kontextem. Poválečný odsun téměř tří milionů Němců běžel na plně obrátky a zejména v prvních týdnech a měsících měl z české strany na řadě míst. tzv. divokou (násilnou) podobu. Ve stejné době, kdy čeští politici bez rozdílu stranické příslušnosti proklamovali rozchod s Němci jednou provždy, uplatnil Pitter u téhož tématu ideu křesťanského odpuštění – a uplatnil ji nikoli v teorii nebo rétorice, ale v praxi. Koexistence dětí z vy-

vražděných židovských rodin s dětmi německými, které předtím prošly třeba školou hitlerjugend, byla tak brzy po válce z obou stran nesmírně obtížná. Přesto se Pitter (téměř bez dobové publicity) právě o tento heroický čin pokusil. „Akce Zámky“ trvala dva roky, během nichž Pitter našel svým svěřencům ve válkou roztráštěném světě rodinné příslušníky či jiné lidi ochotné se o ně dále postarat. A po celou tu dobu „své“ děti vychovával. O smyslu této „koexistence“ asi nejlépe vypovídají setkání někdejších „Pittrových dětí“, která se konají dodnes – a kde z projevů účastníků jasně vyplývá, že i v roce 1945 bylo možné chovat se v česko-německých vztazích jinak, než se zdálo diktovat traumata právě ukončené války. (V roce 1964 Pitter za tuto svou činnost získal v Izraeli čestný titul Spravedlivý mezi národy.)

Že těžiště Pittrovy víry leží v praktické oblasti péče o chudé a potřebné, potvrdily i další poválečné Pittrovy osudy. Po komunistickém převratu v roce 1948 se jeho pedagogický model, opřený o křesťanský základ a vzdorující tím Nejedlého či Makarenkově koncepci, stal nežádoucím. Pittrovi byla znemožněna práce v Milíčově domě i jinde a o jeho osobu se začala zajímat Státní bezpečnost. Vzdoroval dlouho; v roce 1951, v situaci ohrožení života, nakonec zvolil odchod do exilu. Další roky (1952-1962) strávil spolu s Olgou Fierzovou jako sociální pracovník a laický kazatel v německém uprchlickém táboře Valka u Norimberka a jako spolupracovník čs. vysílání Rádía Svobodná Evropa v Mnichově. Po celou tuto dobu patřil také v čs. exilu k rozhodným propagátorům česko-německého odpuštění a smíření; počet takových Čechů se i tehdy a tam stále dal shrnout na prstech jediné ruky.

Posledních čtrnáct let svého života strávil Přemysl Pitter spolu s Olgou Fierzovou „na odpočinku“ na nové adrese poblíž švýcarského Curychu. Bylo to jedno z jejich nejvýkonnějších období. Zde od roku 1962 vydávali a do celého světa čs. exulantům rozesílali časopis Hovory s pisateli, pokračování někdejšího Sbratření. Pitter v té době rozšířil i svou knižní publikační činnost a spolupracoval s mnoha čs. exilovými i německými organizacemi, podporujícími rozvoj vzájemných styků (např. Ackermann Gemeinde). Když v roce 1976 zemřel, český exil i národ doma v něm ztratil nejvýraznějšího (a celoživotního) představitele názoru, že smíření jak mezi konkrétními lidmi, tak národy má tím větší mravní hodnotu i praktický účinek, čím méně ideologických podmínek si klade.

Ačkoliv dnes jeho jméno není v Česku neznámé, stále se zdá, že význam jeho odkazu zůstává nedoceněn resp. omezen na nevelký okruh pamětníků a zájemců o dějiny víry i v jejích necírkevních podobách. Přemysl Pitter byl humanistou obdobného významu jako Nicholas Winton či Oskar Schindler, jeho jméno však zatím působí v nesrovnatelně menším okruhu než obě zmíněná. Byl snad ve své životní dráze, ve svém pojetí víry a v obtížnosti nároků na věřícího člověka příliš obtížným? Je v českém prostředí, označovaném za převážně ateistické, odsouzen k vyvržení na okraj zájmu člověk jenom proto, že byl přesvědčen, že v mládí zažil milost božího zázraku a od té doby nikdy nepřestal bažit po tom, aby jí byl spolu s ostatními znovu vystaven? Přemysl Pitter doma stále zůstává čekatelem na plné docenění.

Pavel Kosatík

Se spolupracovníky před Milíčovým domem (1945)

Přemysl Pitter (1915)

Milíčův dům (1937)

Milíčův dům (2013)

S Olgou (1943)

Mýto – čeští uprchlíci (1938)

Mýto (1941)

Vybrané myšlenky z knihy Pavla Kohna „Kolik naděje má smrt“

(2. vydání z r. 2012 pod názvem „Zámky naděje“)

Mnohé židovské děti navzdory krátkému pobytu v zámeckých ozdravovnách obohatil P. Pitter o důležité vnitřní hodnoty.

V knize Pavla Kohna „Kolik naděje má smrt“ se mnozí z nich o svém utváření právě pod vlivem P. Pittra a O. Fierzové zmiňují:

„Nejraději pracuji s dětmi. Ale za to nemůže jen P. Pitter, který by mi v tom mohl být vzorem, to jsem dělala ráda už i před tím, než jsem ho poznala. Ale to, jak opravdový vztah k nim měl on, se mi moc líbilo a určitě to na mne mělo dobrý vliv.

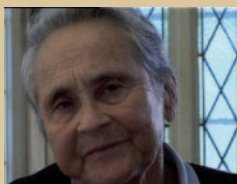
(Tirza Or-Chadaš, str. 117)

„Kdybych měl tu životní epizodu, kterou jsem prožil na Štiříně, zhodnotit, musím říci, že pro mě znamenala mnoho a že na všechny, kteří se tam o nás starali, dodnes vzpomínám jako na lidi zcela výjimečné. Právě to, co nám všem tehdy dali, jsme potřebovali ze všeho nejvíc... Na nějakou pomstu nebo odplatu jsem nikdy nemyslel“.

(David Gat, str. 55)

„Na Přemysla Pittra nikdy nezapomenu. Když jsem na rozcestí a nevím, jak co vyřešit, představuji si, jak by se v tom případě zachoval on. Dosáhnout jeho formátu je ale asi dáno jen vyvoleným.“

(Chava Pressburger, str. 171)

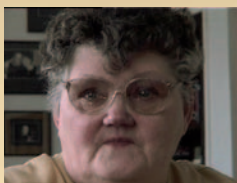
Maud Beer

Greta Klinsberg

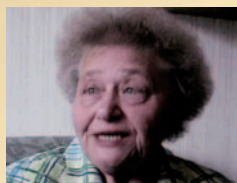
Jehuda Bacon

Martha Berthold

Hans Wunder

Traute Kretschmer

Německé podtitulky filmu / Deutsche Untertitel: Lenka Ovčáčková
Anglické podtitulky filmu / English Subtitles: Lisette Saint Germain

Více informací a seznam publikací najdete na internetových stránkách
Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského
(sekce Archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové) www.npmk.cz
a v životopisné knize Pavla Kosatíka **Sám proti zlu**, kterou vydalo
nakladatelství Paseka 2009.

Většina fotografií pochází ze sbírek Národního pedagogického muzea a knihovny
J. A. Komenského (Archiv P. Pittra a O. Fierzové)

Text: Pavel Kosatík

Překlad do němčiny / Übersetzung: Oliver Engelhardt und Iris Riedel

Překlad do angličtiny / Translated by: Ladislav Šenkyřík and April Retter

Grafická úprava: Marta Študentová

Vydavatel / Herausgegeben von / Published by:

Farní sbor ČCE Praha-Dejvice, Film & Sociologie, 2013

Dr. Zikmunda Wintra 15, 160 00 Praha 6

<http://dejvice.evangnet.cz>

© Film & Sociologie, 2005